

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Runfynd 1988

Gustavson, Helmer

Fornvännen 85, 23-42

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1990_023

Ingår i: samla.raa.se

Runfynd 1988

Av Helmer Gustavson, Thorgunn Snædal, Marie Stoklund
och Marit Åhlén

Gustavson, H., Snædal, Th., Stoklund, M., & Åhlén, M. Runfynd 1988 (Rune finds 1988). *Fornvännen* 85. Stockholm.

Nine objects of bone and antler and a fragment of a stone with runic inscriptions dating from the Viking Period and the Middle Ages have come to light at archaeological excavations in Sigtuna. In the early 1960's a rune-stone was found in Funbo parish, Uppland. A preliminary examination was undertaken by the late Sven B. F. Jansson. In Hablingbo Parish, Gotland, a rune-stone was discovered in the church-yard. Its interesting inscription tells us that the man in whose memory the stone was erected had gone west with Vikings. A short runic inscription was found in 1985 on a ashlar of sandstone in Fjælie church, Skåne.

Two fragments of rune-stones from Uppland and Gästrikland are also reported.

Helmer Gustavson, Thorgunn Snædal and Marit Åhlén, Riksantikvarieämbetet, Box 5405, S-11484 Stockholm, Sweden.

Marie Stoklund, Runologisk-epigrafisk laboratorium, Frederiksholms Kanal 12, DK-1220 Copenhagen, Denmark.

Gotland, Hablingbo kyrka

I september 1988 påträffades en runsten i bildstensform, fig. 1, i samband med schaktningsarbetet för en grav på Hablingbo kyrkogård på södra Gotland. Fyndplatsen var belägen omkring 30 m söder om kyrkans torn och stenen låg 3–4 dm under markytan med ristningsytan uppåt.

Stenen var inte hel vid fyndtillfället, utan ett stycke av dess övre vänstra del låg sönderbrutet i mindre bitar intill stenen. Brottyorna var inte färska, varför skadan inte uppstått vid schaktningsarbetet. Runstenen har kunnat restaureras praktiskt taget fullständigt, eftersom endast några smärre bitar av det skadade partiet saknades. Den har placerats i kyrkans tornkammare.

Runstenens höjd är 190 cm, bredden över basen 119 cm; tjocklek 10–12 cm. Det obearbetade rotpartiet är omkring 50 cm högt. Runornas höjd är 5–5,5 cm.

Stenen har en typisk yngre vikingatida bildstensform med släta, välhuggna kanter. Materialet är kalksten av sekunda kvalitet med ett fossilrikt parti i stenens topp. Där har inte

ristaren slåthuggit ristningsytan utan anbragt ristningen direkt i den obearbetade ytan. Övriga delar är slåthuggna och genom nedmejsling framstår nu ornamentiken i halvrelief. Ristningsytan är så väl bevarad att det går att studera ristarens huggningsteknik.

Inskrift:

uatar: auk ... hilkaia: raistu: stain:

5 10 15 20 25

iftir ... hailka ... f-pur: sin:

30 35 40 45

hn: uahā -istr: farin ... miþ uikikum

50 55 60 65 70

”Vatgair (?) och Hailgair (?) reste stenen efter Hailgi, sin fader. Han var faren västerut med vikingar.”

Till läsningen: Inga säkra spår av skiljetecken före 9 h. Av 24 a återstår övre kanten av vänstra bistaven och vänstra kanten av huvudstavens övre del. I 28 f är nedre bistavens nedre del bortvittrad. Inga säkra spår av skiljetecken efter 31 r. I 33 a är basen och toppen av huvudstaven bortvittrade. 34 i är ej

Fig. 1. Den nyfunna runstenen med bildstensform i Hablingbo kyrka, Gotland. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Rune-stone found at Hablingbo Church, Gotland.

stungen, en fördjupning på huvudstavens mitt är naturlig. Av 37 **a** återstår högra kanten av huvudstaven och högra delen av bistaven samt svaga spår av den vänstra. Därefter ett ojämnt parti av ristningsytan utan spår av något skiljetecken. Av runa 39 återstår 1 cm av huvudstavens mitt. I 45 **n** är huvudstaven borta i brottet, men bistavarna är bevarade. Basen av 47 **n** är borta i en skrapskada, likaså basen av 48 **u**. Mellan 49 **a** och 50 **h** finns en djup skada. 51 **n** består av ett 3,5 cm långt lodrätt streck i inskriftsbandets nedre del. Av runa 52 återstår nedre vänstra kanten av huvudstaven.

Inga säkra spår av någon **u**-bistav i brottkanten. 53 **i** är skrapskadad i toppen och basen är något skadad i brottkanten. 54 **s** är ett 3 cm långt kortkvist-**s**. I 66 **i** är toppen borta i en vittringsskada. Av bistaven i 69 **k** återstår endast spetsen och ansättningen mot huvudstaven. Intet skiljetecken efter 71 **m**.

Den gotländska typ om ett femtiotal runstenar som Hablingbo-stenen tillhör brukar dateras till 1000-talets mitt eller dess senare del. Karakteristiskt för dem är att de uteslutande tycks vara knutna till kyrkor eller kyrkogårdar och att de har utpräglad kristna drag.

Möjligen är de föregångare till de medeltida gotländska runristade gravmonumenten.

Det är osäkert hur det första namnet i inskriften skall tolkas. Möjligen kan det vara ett mansnamn med en efterled motsvarande fvn *-arr*, kanske då identiskt med ett runsv. **Hvat-gæirR*, eller mansnamnet *Hvatr*, av adjektivet *hvatr*, 'snabb, rask', som finns belagt i formen *uatar* i en medeltida inskrift G 159 Gothem och som senare led i en del mansnamn, se G 113 Ardre eller G 101 Lye. Vilket mansnamn som döljer sig i runföljden *hilkair* är osäkert. Det kan röra sig om namnet Hallgair eller Hailgair. Anmärkningsvärt nog förekommer en runföljd *hilkair* på runstenen G 59 från Hablingbo kyrka. Den ger inte någon ledning till tolkningen av nyfyndets namn, och det är inte säkert att de två beläggen avser samma person. Mansnamnet Helge är känt från runinskrifterna på fastlandet, men dess gotländska motsvarighet Hailgi är inte tidigare belagd i någon gotländsk inskrift. Att namnet Hailgi förekommer i inskriften kan tyda på att namnvariation har tillämpats och att en av sönerna burit namnet Hailgair.

Inskriften avslutas med det allitererande uttrycket "Han var faren västerut med vikingar". Vad som kan avses med västerut är osäkert. Det man närmast tänker på är England med tanke på de ofta omnämnda Englandsfärderna på fastlandets runstenar och de omfattande fynden av engelska mynt i den gotländska jorden. Men det är tänkbart att delar av Sverige, Danmark och Norge kan ha åsyftats med begreppet västerut från gotländsk horisont.

Fyndet från Hablingbo innebär att vi för första gången i svenska runinskrifter har ett belägg på ordet viking i självständig form. Inskriftens *vikikum* är nämligen den plurala formen i dativ av runsvenskans *vikingR*, dvs. *vikingum*.

Under senare tid har det förnyade intresset för ordet viking och dess ursprungliga betydelse och bildningssätt resulterat i en mängd undersökningar. Ett incitament till de senaste årens bidrag har säkerligen varit Finn Hødnebos artikel "Viking" i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* (1976) med dess aktualisering av de olika förslagen till etymologi och bety-

delse och dess kritiska granskning av Fritz Askebergs förklaring från 1944 av ordet som en bildning till en icke belagd feminin verbalabstrakt *vik*, 'avvikelse, avstickare, bortovaro'. Men det viktigaste skälet till diskussionen är väl att ordet, som alltsedan romantiken varit så expansivt och slagkraftigt och namngivit den kanske mest omskrivna perioden i Nordens historia ännu inte kunnat ges en allmänt accepterad etymologi eller en förklaring var det skapades eller vem det ursprungligen avsåg. Som ett exempel på dess språkliga livskraft kan det nämnas att det jämte orden medeltid och medeltida verkar vara den enda fackvetenskapliga termen från arkeologi och historia som finns med bland de tiotusen vanligaste orden i nutida svenska tidningstexter.

Av Staffan Hellbergs sammanställning av ordet viking och dess olika sammansättningar (Hellberg 1980, s. 30 ff.) framgår det att det ofta förekommer i västnordiska litterära texter från medeltiden. Huvuddelen av de vikingatida beläggen återfinns i skaldediktningen från 900-talet och fram till 1070-talet, och fjorton skaldebelägg utgör den egentliga grunden för Hellbergs mindre övertygande hypotes att en ursprunglig betydelse 'invånare i Viken' lever kvar i ordet viking i de äldsta texterna.

Från östnordiskt håll finns ytterst få belägg på *vikingR*, nämligen i runinskriften på den svårtolkade danska Tirsted-stenen DR 216 på Lolland och den omdiskuterade Bro-stenen U617 i Uppland. Tirstedinskriften har frasen *allir vikingar* och Bro-stenen sammansättningen *vikingavorðr*.

Eftersom 1000-talets runstenar kommit att stå som en symbol för vikingatidens dådkraft och expansion är det en gäckande ironi att beläggen från Tirsted och Bro har varit de enda kända från de nordiska runinskrifterna – bortsett från ett eftervikingatida *vikingR* i Masheshowe på Orkney. Av denna tystnad får man dock inte dra slutsatsen att ordet viking egentligen endast använts i västnordiskan. De skrift-historiska förutsättningarna har ju varit helt annorlunda i Västnorden och i Östnorden. Att viking har varit ett levande ord i det vanliga språket även österut antyds hos Adam av Bremen. Han använder den intressanta be-

nämningen *Ascomanni* tre gånger, vid ett tillfälle kopplat till de nordiska, eller mer precis de danska vikingarna (*Wichingos*), som karaktäriseras som *pyratae* (Adam IV,6). Att ordet hört hemma i Östnorden framgår också av personnamnet *Vikingr* som på inte fullt femton runstenar möter oss som namn på män i 1000-talets Uppland och Södermanland. Dessutom i några enstaka fall på runstenar i Småland (Sm 10 Växjö och Sm 11 Kårestad), Västergötland (Vg 17 Skeberga) och Östergötland (Ög 8 Kälvesten). Den senare inskriften visar sådana språkliga och runografiska karaktäristika som också uppträder på Rökstenen. Appellativet viking kan alltså ha använts så tidigt som på 800-talet.

Förekomsten av det aktionella feminina substantivet *viking* på de två skånska runstenarna DR 330 Gårdstånga 2 och DR 334 Västra Strö kan ses som ett indicium på att vikingarnas verksamhet varit så pass bekant på 1000-talet att man har haft behov av ett speciellt ord för den. Det är ett utpräglat nordiskt ord och att det inte tycks ha förekommit i Nordsjöområdet – jag bortser då från en tänkbar abstrakt motsvarighet i fornengelskans glossa *wicingsceaðan* för latinets *piraticam* i Erfurt- och Corpusglossarierna avseende sjöröveri i Medelhavet (Pheifer 1974 och Fell 1987) – förklaras möjligen av att man där inte haft samma behov av ett uttryck 'ligga ute i viking' (i *uikiku*) som i vikingarnas hemländer (Holm 1988 s. 188).

De äldsta beläggen på ordet viking finner vi i England. Där uppträder det i handskrifter med ursprung i texter, som kan ha tillkommit redan i slutet av 600-talet, dvs. före vikingatiden. De engelska texterna är därför ett viktigt och spännande material vid jakten på de äldre betydelseerna i ordet och förutsätter både en noggrann källkritisk granskning och en metodisk semantisk analys.

Ray Page (1987 s. 8f.) har pekat på att svagheter i vissa vetenskapliga beskrivningar av vikingarna har berott på en alltför statisk syn på dem ('they regard all Vikings as the same Viking') och man inte alltid tagit hänsyn till eventuella variationer mellan de olika folkgrupper och sociala grupper som vikingarna kom från eller den långa tidsperiod under

vilken de uppträdde. Chris Fell (1986) har studerat betydelseinnehållet och betydelseutvecklingen av fornengelskans *wicing* och understrukit risken med att allt för lättvindigt använda fornengelskans ord för att belysa *vikingr* i de nordiska språken. En förutsättning är att man har klargjort vad anglosaxarna egentligen menade med uttrycket, innan man börjar använda det i diskussionen. Studien innebär också en välbehövligt granskning av Fritz Askebergs (1944) användning av de fornengelska texterna, eftersom de resultat som bygger på engelskt material inte fackgranskats och metodiken och verktygen för sådana undersökningar har förbättrats. Genom att fastställa ordets betydelse, förekomst och icke-förekomst ('using the principle of non-distribution map') och genom att värdera textkällans tillförlitlighet finner Fell att endast belägg från prosalitteraturen kan användas som vägvisare, medan beläggen i verk som *Exodus* och *Widsið* är mindre användbara. Betydelseförändringen kan följas tidsmässigt. På 600-talet återger översättaren latinets *piraticam* med glossan *wicing sceaðan*, som inte tycks ha någon etnisk bibetydelse eller några nationella associationer. I Aelfrics (955–1020) grammatik (där *pirata* svarar mot *wicing vel scegðman*) och i det till grammatiken hörande glossariet (*wicing vel flotman*) från slutet av 900-talet är anknytningen till nordborna klart uttalad, medan det på 900-talet (Orosius och ASC) används om piratverksamhet i allmänhet, alltså även nordbornas.

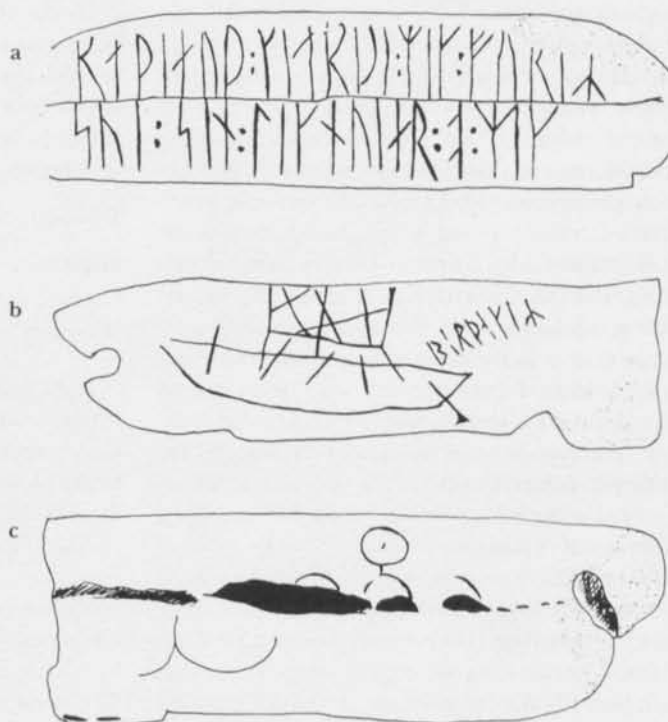
Det är möjligt att en motsvarande förnyad granskning av det nordiska materialet, där även runinskrifterna beaktades, skulle kunna leda till en klarare uppfattning av vad nordborna lade in för betydelse i ordet viking. Hablingbo-stenens inskrift tyder på att det var ett ord med hög status.

H. G.

Gotland, Visby, okänd fyndplats

Den 13 februari 1987 kom ett brev till Runverket (Fro) poststämplat STOCKHOLM BAN. Det innehöll tre färgfotografier av ett litet runristat föremål, fotograferat på ett ex-

Fig. 2. Runristat bryne från Visby, ristat av en kvinna *Rodiaud* för sonen *Liknvid*. Vid det ristade skeppet står namnet på skeppstypen "börding", en vanlig båttyp under medeltiden. Skala 3:4. Teckningar av Agneta Hildebrand. – Rune-inscribed whetstone from Visby, carved by a woman, *Rodiaud*, for her son *Liknvid*. To the right of the ship the name of its type, "Börding".

emplar av Svenska Dagbladet den 14 juni 1982. Enligt brevskrivaren Gunnar Jacobsson hittades föremålet "i Visby i närheten av S:t Hans ruin vid grävning. Den hittades av min måg då han grävde ner en ledning i sin trädgård och jag tog då dessa fotografier av den."

Tyvänn försann föremålet innan upphittarna hann lämna in det till Gotlands Fornsal. Dessutom glömde Gunnar Jacobsson att sätta ut sin adress i brevet till Runverket. Upprepade försök att komma i kontakt med dem som hittade föremålet genom efterlysning i Gotlands radio och i lokaltidningarna har också varit resultatlösa. För beskrivning av föremålet, som av allt att döma varit ett bryne, får vi därför lita till brevskrivarens knapphändiga uppgifter: "Jag vill minnas att den var ungefär fyra tum lång och gjord i sandsten. Den brungula färgen var dock karaktäristisk. Dessutom hade den ett hål, tämligen ojämnt borrar i ena änden, även om själva änden var felande."

Av allt att döma är fotografierna tagna i normal skala och visar i stort sett brynets rikti-

ga storlek. Längden fyra tum tycks vara något i underkant; den är nog snarast ca 5 tum, dvs. omkring 12 cm. Bredden är drygt tre cm och tjockleken omkring 2,5 cm.

Brynet förefaller vara bevarat i sin helhet, fränsatt en flisa som lossnat vid den borrarade änden. Det har varit ristat på tre sidor. På ovansidan finns en runristning fördelad på två rader åtskilda av en ramlinje. Runhöjden är 11–14 mm. På ena smalsidan finns en dekoration i form av några cirklar av vilka endast en är fullständigt bevarad (fig. 2). På den andra smalsidan finns en enkelt ristad skeppsframsättning och intill den ytterligare åtta runor. Runorna är ganska tydliga och båda inskrifterna är bevarade i sin helhet.

Inskrift på ovansidan:

rapiaup : kiarpi : mik : fyrir :

5 10 15 20

sui : sin : liknuiar : o : mik

25 30 35

"Rodiaud gjorde mig för sin son. Liknvid (?) äger mig."

Samtliga runor i den övre raden tycks vara något nötningskadade i sina toppar. I 1 r och 2 a är topparna bortnötta. Toppen av 19 r och övre delen av 20 i och 21 n är borta i en flagringsskada. 2 a tycks ha haft en dubbelsidig bistav, men det framgår inte helt säkert av fotografiet. 5 a och 34 a har dubbelsidig bistav medan bistaven i 10 a är ensidig. n-runorna har dubbelsidig bistav. r-runorna har sluten form och s-runorna har normal vikingatida form. p-runorna har P-liknande utseende.

Ristaren är för ovanlighetens skull en kvinna. Det är första gången man på Gotland hittar ett runristat föremål signerat av en kvinna. Exemplen från fastlandet är inte heller många. Utanför Jättendals kyrka i Hälsingland står dock en runsten ristad av "Gunborg den goda" (Jansson 1951).

Även om Raudiaud är den första namngivna kvinnliga ristaren på Gotland har hon dock haft åtminstone en kvinnlig kollega på Gotland. Vid arkeologiska utgrävningar i S:t Hans i januari 1982 hittades en runristad gravhäll (*Gotländskt Arkiv* 1982, s. 85–90). Av dess inskrift framgår att stenen ristats av två personer. Den ena var en man vid namn Torlaif. Det pronomen som står efter hans namn och sammanfattar subjekten för predikatet "ristade" har formen **pau**, det vill säga neutrum plural, vilket syftar på två eller flera personer av olika kön. Den andra ristaren, vars namn tyvärr inte är bevarat, bör alltså ha varit en kvinna.

Rodiaud tycks ha varit en något osäker ristare även om runorna i sig är välformade. Hon skriver **rapiaup** för **ropiaup** och **o:mik** för **a:mik**. I ordet **sun** har hon glömt n-bistaven. Också sonens namn måste vara felsatt. Troligen har hon glömt en p-run i namnet *Liknviþr*, som här har formen **liknu-i(p)ar**. Namnet är belagt flera gånger i det gotländska runmaterialet. Nominativformer på -ar blir vanliga på Gotland under medeltiden, jfr *Petar* (G 2) och *Jakobar* (G 13). Kvinnonamnet *Ropauþ* är belagt bl. a. på runstenarna G 111 och 112 i Ardre kyrka.

Ägarformen **a mik** "äger mig", där föremålet självt tänkes tala är ganska vanliga i de gotländska runinskrifterna både på gravhällar och lösföremål.

På brynets ena smalsida finns, som sagts ovan, en skissartad båtframställning. Båten är relativt kort och bred med flätat eller randigt segel, fyra eller fem par åror och en styråra. Snett ovanför båtens akter är åtta runor ristade diagonalt uppåt höger.

Inskrift:

birpikir

⁵

"byrding" (eller "börding")

Runorna är av fotografiet att döma ganska djupt ristade, men betydligt mindre är ovansidans runor, endast ca 5 mm höga. På huvudstaven i 5 i tycks det finnas en fördjupning som är svår att bedöma.

Byrding eller börding, isl. *byrðingr*, forngutn. *byrbinger*, var under vikingatid och medeltid benämningen på handelsskepp, som användes framför allt på kustfart men också var havsgående och seglade till Island och Färöarna, t. o. m. ända till England. Namnet syftar på byggnadssättet eg. "Schiff mit aufeinander gesetzten seitenplanken" (De Friis 1977, s. 67), dvs. klinkbyggnadsteknik. Allt man vet om byrdingen är att den var kort och bred och mindre än t. ex. knarren. Den hade en besättning på 12–20 man och aldrig över 30 man. (Brøgger & Shetelig 1950, s. 180). Eftersom inga andra avbildningar av denna skeppstyp är kända är det synd att ristningen på brynet inte ger några ytterligare upplysningar om dessa båtars konstruktion.

Under medeltiden har dessa skepp med all säkerhet varit mycket vanliga på Gotland, så vanliga att de t. o. m. nämns i Gutalagen. I kapitel 36 står följande: "Om vård av skepp är denna lag. Köpmansskepp, som har tretton spant och tre tvärbjälkar, det vårdar man ute på stranden. §1. Men börding skall man fästa genom stock eller spant eller genom plank vid ett hus, som folk sover i. Lås skall vara därtill och nyckel, som husfrun eller husbonden bär. Kedjan må ej vara längre än tre länkar, och det fjärde hammaren. Var länk skall väga två marker eller räcka över tre spant ..." (Holmbäck & Wessén 1943, s. 233 f.)

Dessa noggranna bestämmelser visar att en börding har varit ett mycket värdefullt skepp

och närmast efter Köpmansskeppen i storlek och rang.

Sammantaget pekar runformerna på en datering av inskriften till tidig medeltid, möjligen t. o. m. slutet av 1000-talet eller början av 1100-talet. Förekomsten av palatalt-r i **fyrin** talar också för en tidig datering. Detta ljud tycks dock ha bevarats i gotländskan åtminstone lokalt ända fram till slutet av 1200-talet (jfr Peterson 1983, s. 202 ff. och där anförd litteratur). Det kan därför inte uteslutas att brynet har tillkommit så sent som på 1200-talet.

Eftersom detta lilla fynd har så intressanta inskrifter är det ytterst beklagligt att det inte har kunnat spåras. Jag hyser dock fortfarande starka förhoppningar om att det skall komma tillrätta igen. Inskriften behandlas därför ingående i en artikel i *Gotländskt arkiv* 1989.

Th. S.

Gästrikland, Hille socken, Björke

I september 1988 fick runverket meddelande från läns museet i Gävleborgs län om att ett fragment av en runsten påträffats i grundfyllningen till en ladugård från 1896 på fastigheten Björke 9: 16, Gävle kommun. Fragmentet, som är av gävlesandsten, mäter $30 \times 22 \times 8,5$ cm. Från Björke i Hille socken är tidigare tre runstensfragment kända, Gä 18 a-c. Det här aktuella fragmentet är av allt att döma ytterligare ett av samma runsten, men utan direkt passning till något av de tidigare.

Inskrift:

...-hōnis-...

Kommentar till läsningen. Läsriktningen är svår att med säkerhet avgöra. Som grund för den ovan angivna ligger o-runans ensidiga bistavar åt höger, som lutar något neråt.

Fragmentet kommer att förvaras på läns museet i Gävleborgs län, där två av de tidigare påträffade fragmenten redan finns.

M. Å.

Skåne, Fjellie kirke

En hidtil ukendt runeindskrift i Fjellie kirke tæt ved Lund blev i 1985 opdaget af Barbro

Fig. 3. Sandstenskvader fra Fjellie kirke, Skåne. Foto M. Stoklund (Runologisk-epigrafisk Laboratorium, København). - Rune-inscribed sandstone ashlar from Fjellie Church, Scania.

Sundnér, Historiska Museet i Lund, som i et brev 6. december spurgte, om jeg kendte indskriften. Sammen med Thorgunn Snædal undersøgte jeg indskriften i september 1987 og igen i maj 1989. Denne gang var også Barbro Sundnér med, så der var lejlighed til på stedet at drøfte runernes placering, kirkens alder og bygningshistorie. Jeg vil gerne benytte lejligheden til at takke Barbro Sundnér for oplysninger såvel som nyttige drøftelser.

Fjellie kirke er en romansk kirke med oprindeligt vesttårn med herskabspulpitur fra 1100-tallet. Indskriften findes i en fint tilhugget sandstenskvader, ca. 30×16 cm, som synes at sidde på oprindelig plads foroven i åbningen mellem tårn og langhusloft, hvor der er flere lignende kvadre. Stenen med runerne har dannet hjørne i muråbningen, der nu måler ca. 108×70 cm, men har været højere, før hvælvene i langhuset blev lavet. Den er - og synes også oprindeligt at have været - så smal, at runerne næppe kan være hugget her, men snarere før kvaderen blev sat ind i muren. Det er bemærkelsesværdigt, at runerne øjensynligt er hugget med mejsel, som har efterladt fine striber, så runefurerne står svagt riflede. Runerne har i øvrigt været dækket af gammel mørtel og måtte forsigtigt skrubes fri for de sidste rester. Den vandrette indskrift er ca 25 cm lang og består af kun 6 runer, ca. 12 cm høje, og et skilletegn, der er udformet som et dobbeltkors. Fig. 3.

Indskrift:

olaf : ri
5

"Olaf ri(stede)."

Indskriften fylder kvaderen i hele dens længde. Den første rune, **o**, har bistave, der vender mod højre, en form, som er temmelig sjældent i de danske middelalderindskrifter, DR opregner 5–6 eksempler mod ca. 50 indskrifter med venstrevendt **o**-rune (DR sp. 940). De mange fuþork-indskrifter fra Lund, som til dels er tidligt middelalderlige, viser i øvrigt ret stor variation for denne runes vedkommende. Rune 3, **a**, er klart ensidig.

Der kan næppe være tvivl om, at indskriften indeholder mandnavnet, Olaf, som er meget almindeligt (jf. fx. Gustavson 1986, s. 88), men som i runeindskrifterne, også fra middelalderen, hyppigst skrives med **-r** i nominativ (derimod gerne uden støttevokal). I Fjelie-indskriften kan **r**-runen være udeladt, fordi det følgende ord begynder med **r**. I øvrigt er der flere eksempler på mandnavne uden nominativs-**r** allerede på runemønterne fra Lund o. 1070, hvor det måske skyldes, at flere af møntmestrene var englændere (DR sp. 789). Der kan opregnes en række sikre eksempler på mandnavne uden nominativs-**r** i danske middelalderindskrifter (DR sp 750 Anm. 2), hvortil man kan tilføje **olof olof** på en teglsten i alteret i Vejby kirke (o. 1200) og den skånske puds-indskrift i S:t Olof: **sānte olōf biþ fyr mik** (13- eller 1400-tallet ifølge Helmer Gustavson i foreløbigt responsum 1983) (Moltke 1985, s. 439 og 438). I øvrigt dominerer den endelsesløse form generelt i maskulinum ental i **a**-, **i**-, **u**-stammerne i det ældste håndskrift af Skånske Lov, B 74, fra o. 1250 (Bjerrum 1966, s. 7 m. henvisn., 33–36).

Spørgsmålet er, om man skal opfatte **ri** som en forkortelse for »ristede» eller forudsætte, at indskriften er fortsat på en anden sten, hvad der vel er tvivlsomt. Det er nærliggende at sammenligne med kridtkvadrene fra Hol-tug kirke på Stevns med indskrifterne: **tirap : rist** og den mere problematiske: **rist utr mi-f**, "Tirad ristede" og "Ristede Ud (Od)——" (DR nr. 231, sp. 284 f., Stoklund 1987, s. 191 f.). På en anden kirkebygningsten, dateres til

slutningen af 1100-genfinder man **ri**, det er DR 252 Ledøje- teglsten (ca. 27×13×8(–9) cm, hvis runer er skåret ind før **al(-)naet:ri**. Betydningen af disse runer er uvis ifølge DR; tidligere havde Ludvig Wimmer overvejet at opfatte **ri** som "ristede", men opgivet at tyde indskriften, fordi han ikke kunne finde et her-til hørende navn i de foregående tegn (Wimmer 1903–04), s. 203).

'Riste' bruges langt overvejende med runer som (underforstået) objekt. Der findes mange andre mere specielle ud-tryk, 'skære', 'hugge', 'male' osv., som i stor udstrækning kan bruges som synonyme for 'gøre', idet de kan referere til indskriften såvel som monumet, bygningen eller genstanden (jf. oversigten, Ebel 1963). Selvom man derfor skal være varsom med at drage for vidtgående slutninger ud fra valget af verbum, er der næppe tvivl om, at *telgia* i betydningen 'tilhugge' er brugt om sandsten og gnejs i stenhugger-indskrifter i Vallentuna kirke og i Skatelövs gamle kirke: U 219 **andur: telhtj pinna fakra sten: host**, "Andor tilhuggede denne fagre sten ...", U 220 [**dafip**] **þælhdi**, "David tilhuggede" og Sm 6 **bosi: tli kirki þ bosi: tálhi sten til skatma kirkiu**, som Kinander oversætter: "Bose högg kyrkan. Bose högg stenen till Skatelövsbornas kyrka."

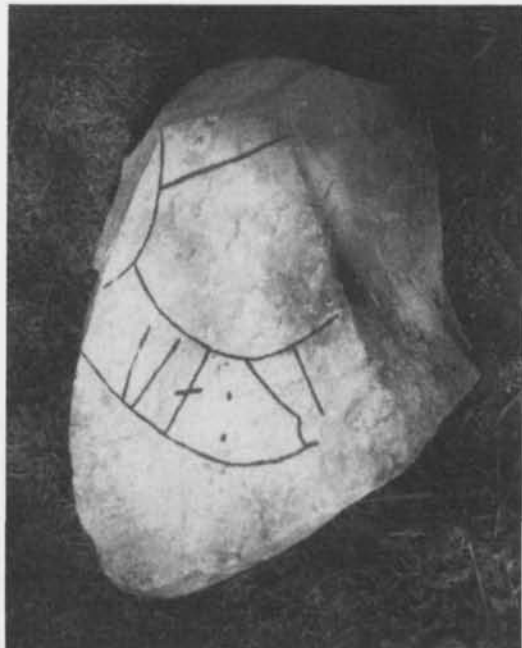
Det forhold, at Fjelie-runerne er hugget med mejsel, taler for, at Olaf var stenhugger – som Andor, David og Bose.

M. S.

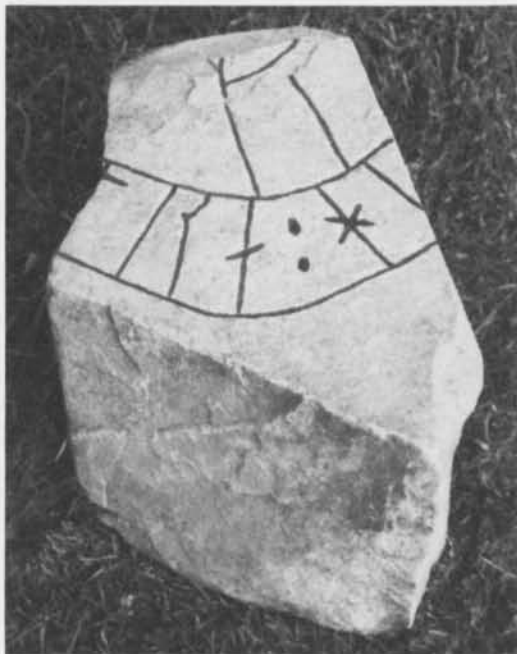
Södermanland, Stenkvista sn, Kolunda

I början av juni 1988 anmälde journalisten Olle Lorin i Eskilstuna till Runverket att ett litet runstensfragment nyligen hittats vid Kolunda östergård i Stenkvista socken.

Enligt gårdsägarna, Yngve och Inger Larsson, hittades fragmentet den 28 maj 1988 av deras son, Magnus Larsson. 1985 revs en gammal parstuga, troligen från början av 1800-talet, för att ge plats åt det nuvarande boningshuset. Magnus Larsson höll på att köra sten från grunden till det rivna huset när han upptäckte runor på en av stenarna. Den visade sig vara ristad på båda sidor. Fig. 4 a–b.

a

b

Fig. 4 a–b. Runstensfragment, ristat på två sidor, funnet vid Kolunda i Stenkvista socken, Södermanland. Foto Th. Snaedal (ATA). – Rune-stone fragment, with inscriptions on two sides, found at Kolunda, Stenkvista Parish, Södermanland.

Fragmentet är av rödaktig, finkornig granit. Dess storlek är 52×33×31 cm. På ena sidan är ristningsytan något ojämn och ristningen är grund och utnött. Förutom runorna syns rester av en ornamentslinga och en korsarm. Runhöjden är 9,5 cm.

Inskrift:

...r : au...

I 1 r är huvudstavens topp borta i brottet. Bistavens spets ansluter till ramlinjen, ej till huvudstaven. Den nedre punkten i det följande skiljetecknet är mycket grund. I 3 u är huvudstavens bas bortvittrad; bistavens bas är täckt av kalkbruk.

Ristningen på den andra sidan ser mindre nött ut. Ristningsbottnarna är djupare och bredare än på den andra sidan och ristningsbottnarna är betydligt ljusare än stenens yta. Innanför inskriftsbandet finns rester av en korsarm. Runhöjden är 10–11 cm.

Inskrift:

...-ra : h-...

I brottkanten finns rester av toppen av en huvudstav. Till höger om den finns en bistav som antingen är en l-bistav eller den högra bistaven i en t-runa. 2 r har samma form som r-runan på den andra sidan. Av runa 5 återstår en huvudstav, vars bas är borta i brottet, inga spår av bistavar; runan har därför sannolikt varit ett i.

Trots att fragmentet är så litet är de bevarade ristningsresterna tillräckliga för att konstatera att det inte har tillhört någon av de två kända, men nu förkomna, runstenarna vid Kolunda, Sö 114 och 115. Med nyfyndet känner vi till sammanlagt sex runstenar i Stenkvista socken, därav fem vid Kolunda, vilket ger en antydning om platsens betydelse under vikingatiden. De tre bevarade stenarna i socknen Sö 111 vid Stenkvista kyrka och Sö 112 och 113 vid Kolunda västergård, hör till Södermanlands märkligaste runmonument.

Nyfyndet står nu på gårdsplanen till Kolunda östergård, ca 10 m söder om mangårdsbyggnaden.

Th. S.

Fig. 5. Runstensfragment i Ekerö kyrkas södra bogårdsmur, Uppland. Foto Th. Snaedal (ATA). – Rune-stone fragment found in the church-yard wall at Ekerö Church, Uppland.

Uppland, Ekerö kyrka

Redan 1981 anmälde Sven Sahlström, Bromma, att hans son Henrik Sahlström, hade upptäckt ett runstensfragment i Ekerö kyrkas södra bogårdsmur. Det dröjde dock ända till 1987 innan Runverket undersökte fyndet. Fig. 5.

Fragmentet ligger i bogårdsmuren ungefär mitt för kyrkans södra portal. Det ligger ovanpå muren på sydsidan. Det tycks ha utgjort runstenens topp. Materialet är röd sandsten. Storlek 53×60×21,5 cm. På den något ojämna och vittrade ristningsytan finns en runslänga med 16 eller 17 runor. Runorna är ristade med breda och grunda linjer och deras höjd är 11–16 cm.

Inskrift:

... stin : þinsi . i — ir : un ...

5 10 15

"... denna sten efter ..."

Runorna 8–11 har förlorat sina toppar i en kantskada. Av runa 11 återstår huvudstaven, utom toppen, dessutom återstår ansättningen mot huvudstaven av den nedre bistaven i en **f**-runa. Av runa 12 återstår två tredjedelar av huvudstaven, toppen borta i kantskadan. I brottkanten t. h. om huvudstaven finns en grund, avlång, diagonal fördjupning, som tro-

ligen är spetsen av den högra bistaven i en **t**-runa; inga spår av någon vänster bistav. Av 16 **n** återstår huvudstaven och den vänstra delen av bistaven; rester av den högra delen av bistaven kan skönjas i en vittringsskada vid huvudstavens nedre del. Efter 16 **n** finns i inskriftsbandet en svagt svängd ristad linje. Det kan inte avgöras om den är rester av en runa eller en ornamentlinje, som här gått över inskriftsbandet.

Runverket kommer att ombesörja att fragmentet tas ur muren och ställs in i kyrkans vapenhus.

Th. S.

Uppland, Funbo socken, Ärnevi

Sommaren 1961 påträffades en tidigare okänd runsten i samband med att man bröt upp den vägbanan där landsvägens gamla sträckning från Ärnevi till Bärby gått fram. Fyndplatsen anges vara "200 m NV om den västligaste gården i Ärnevi, i östra kanten av landsvägen" i den rapport Sven B. F. Jansson skrev sedan han den 17 juli 1961 undersökt nyfyndet. Stenen restes ca 6 m NO om fyndplatsen (fig. 6).

Materialet är granit. Stenens hela höjd är 240 cm, bredden ca 90 cm och tjockleken ca 50 cm. Runhöjden varierar mellan 6 och 8 cm. Ristningen är grund och till vissa delar svår att urskilja.

Inskrift:

staki auk · þi-fi · litu · rist- · stain · þi-a ·

5 10 15 20 25 30

i-tir · himik + faþur × sin ·

35 40 45

Staki ok Þialfi letu rista stæin þenna æftir Hæming, faður sinn.

"Stake och Tjälve läto rista denna sten efter Hæming, sin fader."

Kommentar till läsningen. Framför 1 **s** finns en liten fördjupning som kan vara ett skilletecken. 6 **a** har en grund men säker dubbelsidig bistav. Bistaven utgår från ramlinjen i 9 **þ**, nertill ett stycke från huvudstaven. Efter 10 **i** finns en avsats i stenen. Omedelbart efter av-

Fig. 6. Runsten från Ärnevi, Funbo socken, Uppland. Foto M. Åhlén (ATA). – Rune-stone from Ärnevi, Funbo Parish, Uppland.

satsen syns övre hälften av en huvudstav. Den undre bistaven i 12 **f** är mycket lågt ansatt, nästan nere vid ramlinjen. 20 **s** är grund men säker. Mellan 19 **i** och 20 **s** finns en grund linje som förefaller att vara ristad, kanske en felaktigt huggen huvudstav. Den följande **s**-runan skall ju inte ha någon sådan. Stenen är

starkt vittrad vid toppen av 21 **t**. Bistaven till vänster är helt borta och den till höger kan bara skönjas svagt. Av runa 22 återstår endast huvudstaven. Det är märkligt att inga spår av en väntad **a**-bistav kan ses. 23 **s** är grund men säker. 28 **þ** har till skillnad från runa 9 en liten påse mitt på huvud-staven. Runorna 29 **i** och 31 **a** är grunda. Av runa 30 finns nästan inga spår kvar. Endast nedersta delen av huvudstaven återstår av runa 33, övre delen är bortflagad. Inskriftens slut är tydligt bevarat. 42 **f** har inte lika lågt ansatta bistavar som runa 12. 44 **þ** är av samma typ som 9 **þ**. Inskriften avslutas med ett skiljetecken i form av en punkt.

Staki är ett i runmaterialet i övrigt obelagt namn. Från medeltiden är det dock belagt som personbinamn i såväl Sverige som Danmark och Norge. *Bialfi* och *Hæmingr* finns i runmaterialet.

M. Å.

*Uppland, Sigtuna, kvarteret
Trädgårdsmästaren*

I samband med arkeologiska undersökningar i kvarteret Trädgårdsmästaren i Sigtuna har under år 1988 nio runristade ben- och hornföremål och ett runstens-fragment påträffats. I det följande kommer redogörelser för föremålens runinskrifter att lämnas. För närmare beskrivning av fyndomständigheter och arkeologiska kommentarer hänvisas till en framtida publikation om utgrävningarna i kvarteret Trädgårdsmästaren.

Fynd 783 (fig. 7). Runinskriften är inristad på en 12,5 cm lång bennål, som är avbruten i den tjocka änden, mitt över hålet. Nedanför hålet finns ett knappt centimeterbrett nätmönster inristat. Omedelbart efter ornamentiken följer runorna. De är ristade mellan två ramlinjer som sträcker sig ca 6 cm ner mot nålens spets. Själva runinskriften är dock inte mer än ca 1,5 cm lång. Den består av sju runor och ristaren har använt sig av den stavlösa runradens tecken.

Inskrift:

siþufun

5

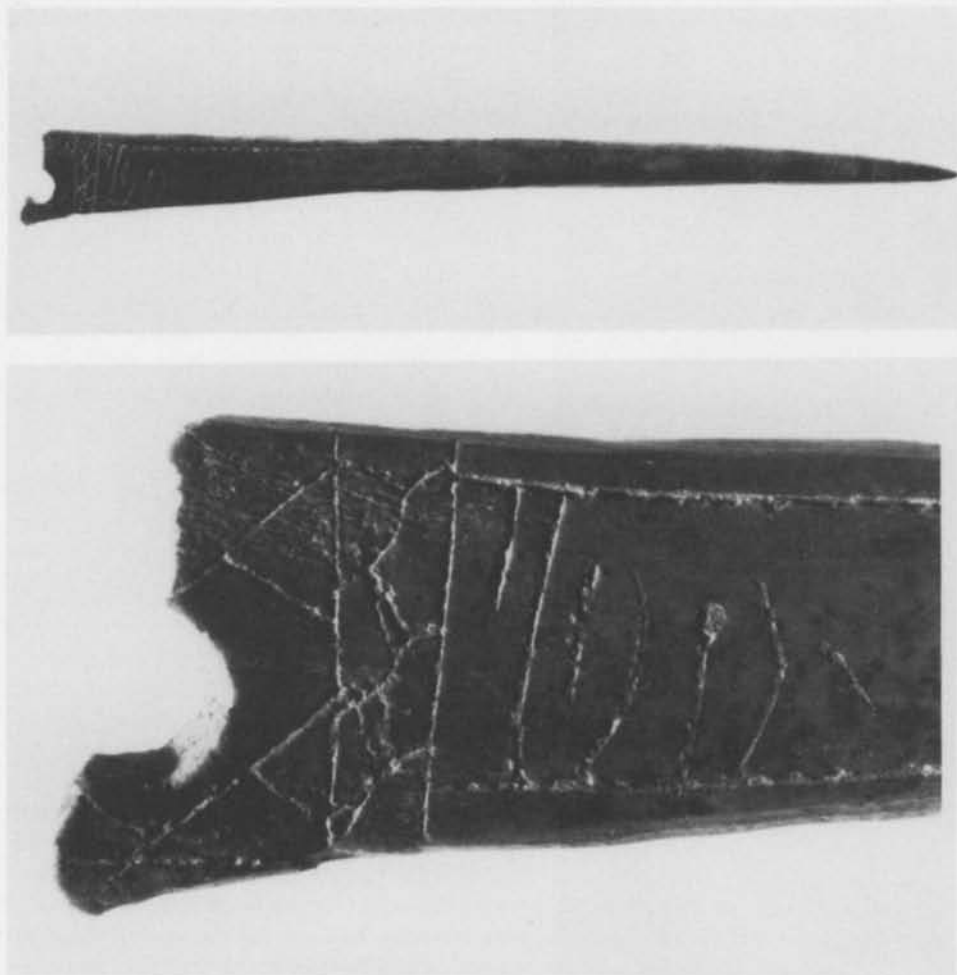

Fig. 7. Sigtuna, kv. Trädgårdsmästaren, fynd 783. Överst skala 1 : 1, därunder detalj i 5 ggr förstoring. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Sigtuna, Trädgårdsmästaren block, fynd 783, rune-inscribed bone needle. Top: scale 1 : 1, bottom: scale 5 : 1.

Kommentar till läsningen. Alla sju runorna är mycket tydligt ristade. Inskriften är intakt. Det har inte funnits något skrivtecken framför s och inget efter n.

Runföljden är svårtolkad. Vanligt är att inskrifter på denna typ av föremål innehåller ägarens eller brukarens namn. Att finna ett namn som skulle ha kunnat återges med den aktuella runföljden har visat sig svårt. Om runföljden återger ett personnamn måste det vara ett tvåledat sådant, nom. **Sidufun* eller **Sedufun*. Förleden skulle då vara *Sidu-/Sedu-*. En förled *Sidu-* finns belagd i forntyskan i

namn som *Siduger*, *Sidugath* etc. (Förstemann). Att ett eventuellt namn skulle vara tyskt utgör inte något problem. Av två runstenar (U 379 och U 391) i Sigtuna framgår det att frisiska handelsmän uppehållit sig på orten.

Efterleden i ett namn **Sidufun* etc. skulle vara *-fun*. På forngermanskt område finns personnamnsefterleden *-funs*. Dock bereder den betydligt större problem. I formen *-funs* finns den belagd endast i östgermanskans, dvs. i det tidigt utdöda gotiska språket. När efterleden förekommer på västgermanskt och nor-

diskt område uppträder den i formen *-fuss*. Att då identifiera *-fun* med denna efterled *-funs/-fuss* är knappast möjligt.

Inte heller *-ufun* finns belagd som personnamns efterled. Som en försvagad form av *-vinr* förekommer en efterled *-un* i mansnamn. En feminin efterled *-unn* finns också. Om man tänker sig en efterled *-un/-unn*, får förleden formen *Siduf-*, en obelagd och föga tilltalande namnled.

Skall hela runföljden tolkas som ett personnamn måste den vara så onöjaktigt skriven att den inte kan ges någon säker uttydning. Mot detta talar emellertid det faktum att inskriften är ristad med den stavlösa runradens tecken. Det var säkerligen avsevärt färre som behärskade dem jämfört med den vanliga runradens. De stavlösa runorna talar snarast för en kuninig och rutinerad skrivare.

Återstår så möjligheten att läsa runföljden som mer än ett ord. Det finns flera olika möjligheter att dela upp runorna i ord. Om man läser **si pu fun** kan de två första orden förstås som verbet 'vara' i pres. konj. sg. och det andra som *þu* 'du', alltså 'må du vara'. Då återstår runföljden **fun**. Den kan återge *fon(n)*, *fun(n)*, *fyn(n)*, *føn(n)* eller möjligen *faun(n)/feyn(n)*. Av dessa har jag bara kunnat finna två som belagda ord, *fon* f. 'snö' och *fon* f. 'gälblad hos större fisk'. Eftersom inte något av dem passar sakligt i sammanhanget är en diskussion om huruvida de verkligen vore möjliga överflödiga. Skulle man betrakta **fun** som en starkt sammandragen form av exempelvis något verb i participform eller något adjektiv måste man supplera så många runor att inget förslag kunde göras mera sannolikt än ett annat.

Runföljden kan också delas upp i **siþuf un**. De två sista runorna skulle då kunna vara *un*, pres. sg. av verbet *unna* 'älska'. Det preterito-presentiska verbet *unna* böjs i pres. 1:a pers. *an*, 2:a pers. *unt* och 3:e pers. *un*. Här skulle vi i så fall ha formen i 3:e pers. sg. 'han/hon älskar'. Dock förekommer exempel på preterito-presentiska verb som saknar *t* i 2:a pers. (Noreen § 562: 2, anm. 1). På en vävkniv från Lödöse står bl. a. *un þu mer, an þer*. *Un* kan och har här visserligen uppfattats som imperativ, men lika möjligt är att det rör sig om en t-lös presensform.

siþuf är som ovan konstaterats inte identifierbart som något namn. Den enda möjlighet som jag ser att uttyda runföljden som ett personnamn är att förutsätta en felristning i form av en överhoppad l-runa mellan **u** och **f**. Man skulle då kunna läsa namnet som *Sid-Ulf*. *Ulf* skrivet **uf** finns på den till Visäte attribuerade runstenen U 237, Lindö, Gullbron, Vallentuna socken. En sådan parallell ger dock ett synnerligen svagt stöd. Med all sannolikhet har man – om tolkningen är riktig – i båda fallen att göra med tillfälliga felristningar.

Sid- som personnamnsförled förekommer endast i tre Odensnamn *Sidgrani*, *Sidhqtr* och *Sidskeggr* (Lind). Som första led i personbinamn finns *sid-* i *Hælgha hin siðláta* och *Sqrli Sidnefr* (Lind personbinamn). Binamnens funktion var att skilja en bärare av ett namn från en annan bärare av samma namn. De var ofta karakteriserande uttryck för utseende eller egenskaper. Att ett beskrivande ord inte är belagt som binamn behöver därför inte på något sätt betyda att det inte skulle ha kunnat användas som sådant om det pas-sat in på en person. **siþ** skulle kunna återge *siðr* 'lång, nedhängande', *sið-* 'sen-' eller möjligen *sið-* (av *siðr* m. 'sedvänja') med betydelsen 'väluppfostrad, som kan följa seder och bruk'. Inskriften skulle med denna läsning bli 'Sid-Ulf älskar (du)'. Ordföljden är inte den väntade med inledande objekt. Men emfatisk framflyttning i en sats som denna torde inte vara någon omöjlighet.

Inskriften **siþufun** kan som framgått ovan inte ges någon säker tolkning. Här har endast några förslag lämnats.

Fynd 1186 (fig. 8). Inskriften finns på ett avbrutet revben, 16,5 cm långt.

Inskrift:

riø kops
5

Kommentar till läsningen. 1 **r** och 2 **i** är klara och tydliga. 3 **o** har dubbelsidiga bistavar. Bistavarna är lika långa på båda sidor om huvudstaven. 4 **k** är, om runan skall läsas som **k**, stupad, eftersom bistaven går ut från huvudstaven nedanför mitten och sedan löper

Fig. 8. Sigtuna, kv. Trädgårdsmästaren, fynd 1186, något förminskat. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Sigtuna, Trädgårdsmästaren block, fynd 1186, runic inscription on a broken rib; scale somewhat reduced.

snett ner åt höger till runans bas. 5 **o** har en dubbelsidig och en enkelsidig bistav. Båda lutar uppifrån vänster ner mot höger. Den övre korsar huvudstaven medan den undre utgår exakt från den. 6 **p** har en odistinkt form. Den kan snarast beskrivas som en **u**-runa där bistaven plötsligt böjer in mot och korsar huvudstaven nertill. 7 **s** är klar och otvetydig.

I det rika medeltida inskriftsmaterialet från Bergen och Trondheim i Norge finns talrika exempel på olika varianter av den vikingatida **o**-runan. Tack vare det stora antalet inskrifter där ger åtminstone preliminära resultat vid handen att de olika varianterna med enkelsidiga och/eller dubbelsidiga bistavar representerar olika fonem. En runa med två dubbelsidiga bistavar står i flertalet fall för / \emptyset /, medan en med två enkelsidiga bistavar oftast står för / ɔ / eller / o /. Detta överensstämmer helt med bruket på svenskt område. När man undersöker varianter med olika långa bistavar blir bil-

den mera oklar. En sådan variant förekommer fyra gånger i en trondheimsk inskrift och anses där preliminärt stå för q (Hagland brev 1989). I Bergen verkar det i stället som om denna variant av **o**-runan representerar / \emptyset / (Spurkland föredrag maj 1989). Ev. ytterligare belägg från svenskt område är inte särbehandlade, varför ingenting f. n. kan sägas om förhållandet här.

Inskriften på revbenet från Sigtuna ger ingen språklig mening vare sig runan tolkas som q eller \emptyset .

Fynd 1291 (fig. 9). Inskriften finns på ett 18,5 cm långt avbrutet revben. Den består av fem runor, varav den sista är en binderuna.

Inskrift:

ikiuāt

Kommentar till läsningen. Benbiten är delvis mycket nött, läsningen är dock säker. Den

Fig. 9. Sigtuna, kv. Trädgårdsmästaren, fynd 1291, något förminskat. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Sigtuna, Trädgårdsmästaren block, fynd 1291, runic inscription on a broken rib; scale somewhat reduced.

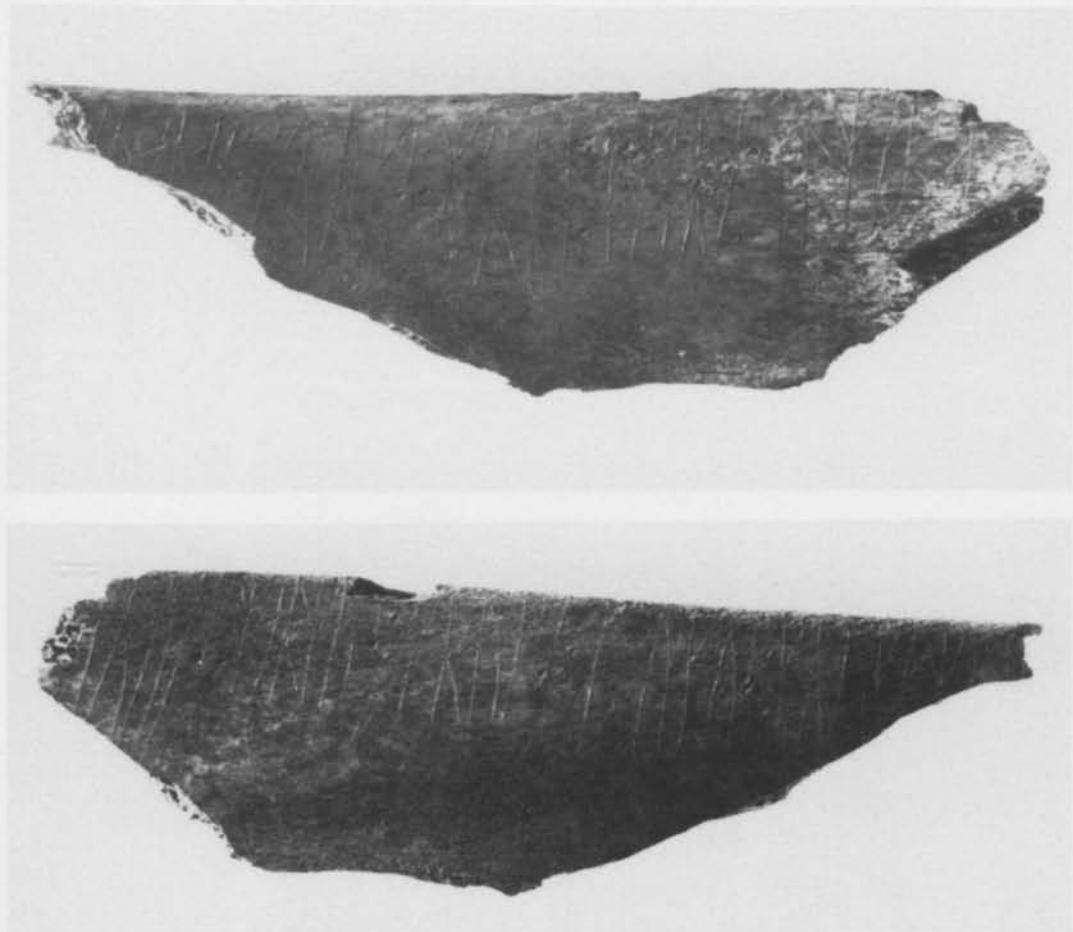

Fig. 10. Sigtuna, kv. Trädgårdsmästaren, fynd 2841, skala 1 : 1. Överst sid. a. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Sigtuna, Trädgårdsmästaren block, find 2841, scale 1 : 1. Top: side a.

sista runan, binderunan, har en bistav från huvudstavens topp åt vänster, **t**, och en bistav som utgår från huvudstavens mitt och upp mot höger. Det är med största sannolikhet en ensidig **a**-bistav. Vore det en **k**-bistav skulle den vara uppseendeväckande lågt placerad.

Runföljden **ikiuatr** nom. finns på en uppländsk runsten (U 306). Den återger ett mansnamn som tidigare (t. ex. av Brate 1925 s. 85) översattes med *Ingi(h)vatr*. Sedan man numera funnit att namnet avser samma person som på U 311 omnämns som **inkihualtr** står det klart att **ikiuatr** är en felristning för **ikiualtr**, *Ingivaldr*. Efterleden *-hvatr* är västnordisk. Skulle den här aktuella runföljden återge ett *Ingi(h)vat* (ack.) vore det det enda belägget på

namnet i fråga på svenskt område. Att tänka sig ett överhoppat **l** i inskriften på revbenet låter sig inte göra, eftersom **a** och **t** är sammanskrivna med en binderuna.

Fynd 2841 (fig. 10). Den längsta inskriften av dem som påträffats i Sigtuna 1988 återfinns även den på ett avbrutet revben, 13,5 cm långt. Det bär ristning på båda sidor. Benet har brutits av efter det att inskriften anbragts. De första runorna på sid. *a* och de sista på sid. *b* saknas helt eller delvis.

Inskrift:

Sid. *a*: ...---**nanas : kruks : maria :**

5 10 15

Fig. 11. Sigtuna, kv. Trädgårdsmästaren, fynd 3453. Överst skala 1:1, därunder 5 ggr förstoring. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Sigtuna, Trädgårdsmästaren block, fynd 3453, runic inscription on a broken rib; top: scale 1:1, bottom: enlarged 5:1.

matra : tomina

20 25

Sid. b: **kruks : markus : kruks : lukus :**

30 35 40 45 50

kruks : ma ---...

55 60

"... Crux Maria, matra Domina (mater Domini). Crux Marcus, crux Lucas, crux Ma-..."

Av de två första runorna är endast huvudstavarnas övre delar bevarade. Samtliga i in-

Fig. 12. Sigtuna, kv. Trädgårdsmästaren, fynd 3627, skala 1:1. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Sigtuna, Trädgårdsmästaren block, fynd 3627, runic inscription on an antler knife handle, scale 1:1.

skriften förekommande **s**-runor är av kortkvisttyp med en tydlig punkt nertill. Alla **a**-, **o**-, **n**- och **t**-runor har ensidiga bistavar. Runorna är genomgående tydliga och helt säkra. Hur lång text som gått förlorad vid inskriftens början och slut är givetvis omöjligt att veta. Det kan vara ett avsevärt stycke, om man tänker sig att alla fyra evangelisterna varit uppräknade på *b*-sidan. *Lucus* måste rimligen avse evangelisten Lukas även om *a*-vokalen återges med **u**-runan. Rent formellt skulle det även kunna vara *lucus* m. 'lund' som döljer sig i runföljden **lukus**. **ma** torde vara början av namnet Matteus. På den förlorade biten bör då ha stått *crux Iohannes*. Det innebär att 10–15 runor gått förlorade på varje sida. Att gissa vad som kan ha stått före *crux Maria* och som avslutats med *nanas* på sid. *a* är knappast meningsfullt. Att *Iohannes* skulle ha stått först på sid. *a* och att *nanas* skulle utgöra slutet på det namnet förefaller inte troligt.

Det kan konstateras att ristaren inte behärskat latin till fullo. *Matra Domina* som apposition till *Maria* skulle rätteligen ha skrivits *mater Domini* 'Guds moder'. Hur de felaktiga formerna skall förklaras är svårt att veta. Genitiv *Domina* skulle kunna bero på att *Domini* uppfattats som nom. av ett svagt böjt maskulinum. Ändelsen *-er* markerade vanligen mask. nom. i fornsvenskan, medan *-a* var en vanlig feminin ändelse i samma ställning. Kanske kan *matra* för *mater* förklaras så.

Fynd 3453 (fig. 11). På en 8,5 cm lång bit av ett avbrutet revben står sex läsliga runor och rester av ytterligare två.

Inskrift:

funolh—...

Kommentar till läsningen. **f**-runan står relativt långt från brottkanten, varför det är säkert att ingen runa föregått den. **u**-runans bistav går nästan in mot huvudstaven nertill. **n**-runans bistav börjar något till vänster om huvudstaven, men den är huvudsakligen ensidig. **o**-runan har dubbelsidiga, men något osymmetriska bistavar. Efter **h** finns en huvudstav samt några mindre ristade linjer i brottkanten. Inskriften ger ingen språklig mening. Möjligen rör det sig om en urspårad *fuþark*-inskrift.

Benytan är mycket väl bevarad och linjerna är skarpa och tydliga. Man kan med blotta ögat se hur den högerhänte ristaren hållit benbiten i vänster hand och med en vass kniv-sudd skurit in linjerna med den högra. Vänstra sidan av ristningslinjerna står upp som en ås.

Fynd 3627 (fig. 12). Ett 10 cm långt knivskaft av horn har försetts med en ägarinskrift.

Inskrift:

liku a knif

⁵

Lik(k)o a knif

''Lik(k)o äger kniven.''

Kommentarer till läsningen. Runorna är ristade med dubbla linjer någon mm från varandra, inte för att medvetet åstadkomma dubbla linjer, utan för att förtydliga genom att försöka rista en gång till i samma linje. Den andra linjen har dock inte hamnat i exakt samma spår. **a**-runan och **n**-runan har dubbelsidiga bistavar. **f**-runans bistavar är mycket lågt ansatta, den undre nästan vid huvudstavens fot.

Fig. 13. Sigtuna, kv. Trädgårdsmästaren, fynd 4902, något förminskat. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Sigtuna, Trädgårdsmästaren block, find 4902, runic inscription on a broken rib, scale somewhat reduced.

Inskriften ansluter till den relativt vanliga typen på bruksföremål, där föremålet självt talar och berättar vem dess ägare är.

Ägarens namn, skrivet med runföljden *liku*, kan knappast vara något nordiskt namn eller en kortform av ett sådant. Ändelsevokalen -o/-u i nom. talar emot detta. *u*-runan skulle möjligen men svårigen kunna vara en skriv-

ning för kvinnonamnsefterleden -øy. Den tecknas eventuellt med enbart *u*-runa i två runinskrifter, U 462 och U 489. Tolkningen av dessa båda belägg, *kulhu* resp. *khulu*, som *Gulløy* är ytterst osäker.

Troligare är att namnet är västgermanskt. Att frisiska köpmän uppehållit sig i Sigtuna framgår klart av ett par runinskrifter, som

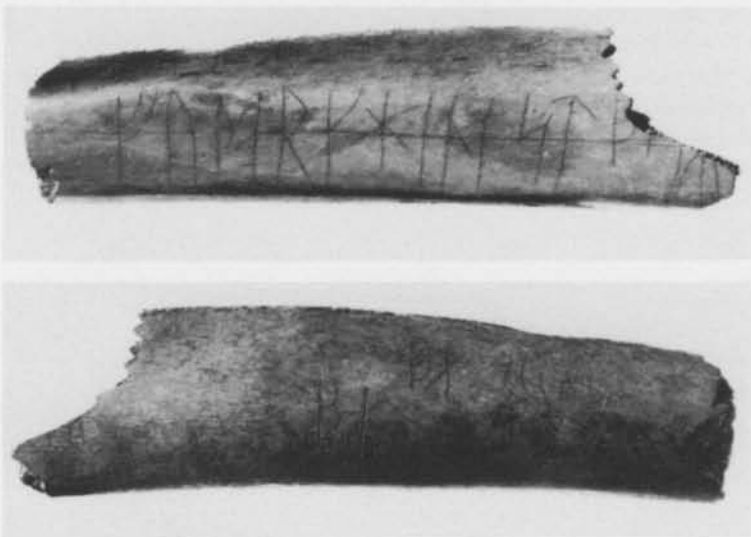

Fig. 14. Sigtuna, kv. Trädgårdsmästaren, fynd 5429, förminskat. Överst framsidan med *fubark*-inskrift. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Sigtuna, Trädgårdsmästaren block, find 5429, runic inscription on a broken rib; scale c. 2:3. Top: Side *a* with *futhorc* inscription.

Fig. 15. Sigtuna, kv. Trädgårdsmästaren, fynd 7244, skala 1:1. Foto B. A. Lundberg (ATA). – Sigtuna, Trädgårdsmästaren block, fynd 7244, runic inscription on a broken rib, scale 1:1.

nämns ovan i diskussionen om inskriften på fynd 783. Namnet kan vara ett kortnamn *Liko-/Likko* av något tvåledat namn med förleden *Lik-* eller *Lig-* (Förstemann). Även *Linko* är möjligt att läsa in i runföljden *liku*. Det är belagt som kortform till namn på *Ling-*. Sannolikt finns även andra frisiska namn och kortnamn som skulle kunna vara tänkbara.

Fynd 4902 (fig. 13). På ett 16,5 cm långt avbrutet revben finns några inristade streck på båda sidor. Bland strecken kan två **þ**-runor urskiljas på framsidan och en **þ**-runa samt ev. en stungen **u**-runa på baksidan. Stingningen – om det är en sådan – utgörs av ett ganska långt lodrätt streck.

Fynd 5429 (fig. 14). En *fuþark*-inskrift har anbragts på ett avbrutet revben, 14,5 cm långt. Även på revbenets baksida finns några runtecken.

Inskrift:

Sid. a: **fuþarkhniastb--r**

Sid. b: -- **ba ba**

Kommentar till läsningen. Sid. a: **o**-runan och **n**-runan har ensidiga bistavar medan **a**-runans är dubbelsidig. Av runorna **m** och **l** återstår endast nedre delen av huvudstavarna. Det är därför omöjligt att veta i vilken inbördes ordning de stått, även om **ml** är den vanligaste och därmed sannolikaste. Sid. b: I väns-

ter brottkant syns nedre delarna av två eller möjligen tre runor. På **b**-runorna börjar bistaven ett stycke från huvudstaven, medan den nertill ansluter till huvudstaven ett stycke från basen. Båda **a**-runorna har dubbelsidiga bistavar.

Fynd 7244 (fig. 15). En 12,5 cm lång bit av ett revben har försetts med några runliknande tecken bland andra ristade linjer.

Inskrift:

Sid. a: **r:r:r:riruþa**

Sid. b: **l**

Kommentar till läsningen. I de tre första **r**-runorna finns en tydlig prick i påsen. Snett till höger ovanför den andra **r**-runan finns ett runliknande tecken, som snarast kan liknas vid en urnordisk **w**-runa, som med ett streck gjorts om till något som påminner om en **u**-runa. Korsande den tredje **r**-runans påses övre del finns ett litet kors. Det runtecken som translittererats som **i** har en mycket liten, men tydligt ristad, spetsig påse upptill, vilket gör att även den liknar en urnordisk **w**-runa. De tre runorna **ruþ** är tätt hoppackade. **u**-runans huvudstav är kortare än normalt och slutar mot **r**-runans bistav. **þ**-runan står snett emot **u**-runans bistav. Den sista runan har translittererats som **a**. Bistaven, ensidig åt vänster, böjer av i en vinkel tvärt åt höger en bit ner, så att även denna runa kommit att

likna en urnord. **w**-runa, denna gång dock stupad. Bland strecken på sid. *b* kan man identifiera en *l*-runa och ett litet kors.

Runstensfragment. Under utgrävningarna påträffades ett runstensfragment i kulturlagret. Fragmentet som mäter 25×21×4 cm har tre runor inom ett skriftband. Där står att läsa **sti**. Alla tre runorna är av normalform. Runhöjden är 8 cm. Inga spår av färg påträffades på stentytan.

M. Å.

Referenser

- Askeberg, F. 1944. *Norden och kontinenten i gammal tid*. Uppsala.
- Bjerrum, A. 1966. *Grammatik over Skånske lov efter B 74*. Köpenhamn.
- Brate, E. 1925. *Svenska runristare*. (KVHAA Handl. 13:5). Stockholm.
- Brøgger, A. W. & Shetelig, H. 1950. *Vikingskipene, deres forgjengere og etterfølgere*. Oslo.
- Danmarks gamle Personnavne*. 1949–53. Utg. af G. Knudsen, M. Kristensen & R. Hornby. II Tilnavne. Köpenhamn.
- De Vriis, J. 1977. *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*. Leiden.
- Ebel, E. 1963. *Die Terminologie der Runentechnik*. Dissertation. Göttingen.
- Fell, Ch. 1987. Old English Wicing: A Question of Semantics. *Proceedings of the British Academy*. Vol. LXXII, s. 295–316. Oxford.
- Förstemann, E. 1900. *Altdeutsches Namenbuch I*. 2. völlig umgearb. Aufl. Bonn.
- Gustavson, H. 1986. Runfynd 1984. *Fornvännen* 81. Stockholm.
- Hellberg, S. 1980. Vikingatidens vikingar. *Arkiv för nordisk filologi* 95. Lund.
- Hellquist, E. 1912. Fornsvenska tillnamn. *Xenia Lindeniana*. Festskrift tillägnad prof. Evald Lidén på hans femtioårsdag den 3 oktober 1912. Stockholm.
- Holm, G. 1988. Orden vikingr, m., och viking, f. *Maal og Minne*. Oslo.
- Holmbäck, Å. & Wessén, E. 1979. *Skånelagen och Gutalagen*. Uppsala.
- Jansson, S. B. F. 1951. Ett par hälsingska runstenar. I *Hälsingerunor*, s. 5–23.
- Janzen, A. 1947. De fornvästnordiska personnamnen. *Nordisk kultur* 7. Stockholm, Oslo, Köpenhamn.
- Latinsk-svensk ordbok*. 1957. Av A. W. Ahlberg, N. Lundqvist och G. Sörbom. 2 uppl. Stockholm.
- Lind, E. H. 1905–15. *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden*. Uppsala & Leipzig.
- 1920–21. *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*. Uppsala.
- Moltke, E. 1985. *Runes and Their Origin, Denmark and Elsewhere*. Köpenhamn.
- Noreen, A. 1904. *Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen*. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte 8. Altnordische Grammatik 2.) Halle.
- Page, R. 1986. 'A most vile people': Early English Historians on the Vikings (Dorothea Coke Memorial Lecture in Northern Studies). London.
- Pheifer, J. D. (ed.). 1974. *Old English Glosses in the Épinal-Erfurt Glossary*. Oxford.
- Stoklund, M. 1987. *Runefund. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1986*. Köpenhamn.
- Wimmer, L. F. A. 1903–04. *De danske Runemindesmærker IV*. Köpenhamn.